
ПАНГА М.В.,
аспірантка,
Інститут соціальної та політичної
психології НАПН України,
м. Київ

ПСИХОСЕМАНТИЧНІ ОСОБЛИВОТІ СТАВЛЕННЯ СЕРЕДНЬОГО КЛАСУ ДО НАЦІОНАЛЬНОЇ ВАЛЮТИ

У статті було розглянуто і проаналізовано структуру ставлення представників середнього класу з різних регіонів України до національної валюти. Ставлення до національної валюти досліджувалось за допомогою семантичного диференціалу, якому передувало проведення асоціативного експерименту. Після факторного аналізу результатів семантичного диференціалу було виокремлено три основні компоненти ставлення до національної валюти, які було зафіксовано в усіх досліджуваних регіонах – «функціональність національної валюти», «довіра до національної валюти» та «символізація національної валюти». Потім було проаналізовано регіональні та семантичні відмінності між цими компонентами

Ключові слова: середній клас, ставлення до національної валюти, функціональність національної валюти, символізація національної валюти, довіра до національної валюти.

В статье было рассмотрено и проанализировано структуру отношения представителей среднего класса из разных регионов Украины к национальной валюте. Отношение к национальной валюте исследовалось с помощью семантического дифференциала, которому предшествовало проведение ассоциативного эксперимента. После факторного анализа результатов семантического дифференциала было выделено три основных компонента отношения к национальной валюте, которые было зафиксировано во всех исследованных регионах – «функциональность национальной валюты», «доверие к национальной валюте» и «символизация национальной валюты». Затем были проанализированы региональные и семантические отличия между этими компонентами.

Ключевые слова: средний класс, отношение к национальной валюте, функциональность национальной валюты, символизация национальной валюты, доверие к национальной валюте.

In article we reviewed and analyzed the structure of representatives of the middle class from different regions of Ukraine attitudes towards the national currency. The attitude towards the national currency was researched with the help of semantic differential, which preceded the implementation of the associative experiment. After a factor analysis of the results of semantic differential was allocated three basic components of the attitude towards the national currency, which have been detected in all the explored regions and are «the functionality of the national currency», «trust in the national currency» and «symbolization of the national currency». Then were analyzed regional and semantic differences between these components.

Key words: middle class, attitude towards national currency, functionality of the national currency, symbolization of the national currency, trust in the national currency

Проблема. Сучасні психологічні дослідження вітчизняних та західних вчених переконливо доводять обмеженість трактування та розуміння ставлення людини до грошей лише з позиції об'єктивних економічних показників та параметрів. На думку деяких дослідників, з якими ми погоджуємося, цілком логічним методологічним підґрунтям психологічних досліджень ставлення до грошей (зокрема до національної валюти) є розгляд суб'єктивно-особистісного наповнення ставлення особистості до грошей в загальній системі ставлень особистості, в яких відображені значущі характеристики самої особистості [1; 2].

Ставлення до валюти позначається на економічній поведінці національного споживача і, таким чином, на національній економіці в цілому [3]. Існує певна емпірична доцільність вивчення ставлення до національної валюти саме середнього класу, який є важливим учасником економіко-політичного життя держави з такими специфічними соціальними функціями як підтримка соціальної стабільності

у суспільстві, забезпечення вертикальної мобільності, фінансове донорство державній бюджетній системі, створення нових зразків соціально-економічної та соціокультурної поведінки.

Мета статті: аналіз та узагальнення результатів психосемантичного дослідження ставлення представників середнього класу різних регіонів України до національної валюти.

Для формування адекватної вибірки (представники середнього класу), яка б відповідала меті та завданням дослідження, нами було обрано метод анкетування. Базою для розробки анкети, спрямованої на виокремлення представників середнього класу став набір стратифікаційних критеріїв, відповідно до яких і було сформовано та підібрано питання анкети. Загалом, ми виокремили вісім критеріїв: матеріальний статус, професія (рід занять), соціальний статус, автономність (інтернальний локус контролю), психологічна самоідентифікація, особливості фінансової поведінки, індивідуальний оптимізм, низький рівень патерналізму. Як можна бачити, нами було відібрано критерії різного

характеру, тобто як об'єктивні, так і суб'єктивні.

Анкета ґрунтується на розробках Інституту соціальної та політичної психології НАПН України [4], які постійно застосовуються у моніторингових дослідженнях, а також Інституту соціології НАН України [5]. Результатом здійсненого пілотажного дослідження є кінцевий варіант анкети, яка містить в собі 13 запитань, які ідентифікують респондента як представника середнього класу. Загалом у дослідженні взяли участь 127 респондентів (69 чоловіків та 58 жінок), віковий діапазон 23-59 років. При обробці результатів ми використовували так званий «метод концентрації ознак», який широко використовується при подібних до нашого дослідженнях структури та особливостей пострадянських середніх класів. Таким чином, після «відсіювання» ідентифікуючими запитаннями, з 127 респондентів у кінцеву вибірку потрапила 66 осіб, з них 37 чоловіків та 29 жінок, середній вік яких становить 25-56 років.

Ставлення до національної валюти нами було досліджено методом семантичного диференціалу, який було попередньо сконструйовано за допомогою іншого психосемантичного методу – асоціативного експерименту. У ході проведення асоціативного експерименту досліджуваному пропонували написати асоціації на словосполучення: «українська гривня». Як вже було сказано вище, після аналізу результатів анкети виокремлення представників середнього класу у кінцеву вибірку потрапило 66 осіб.

Ми проаналізували релевантність та частоту з якою трапляються ті чи інші слова-асоціації. При складанні переліку дескрипторів ми віддавали перевагу часто та першочергово названим словам-асоціаціям, до яких було підібрано антоніми. Слова-асоціації було проранговано відповідно до частоти їхньої появи у висловлюваннях асоціацій. Отже, було сформовано перелік з 25 біполярних ознак, який, на нашу думку, є придатним для вимірювання ставлен-

ня до національної валюти.

Дослідження ставлення до національної валюти здійснювалось впродовж 2011-2012 рр. у Київській, Львівській, Одеській та Харківській областях України. Загальний обсяг вибірки становив 203 особи з вказаних областей, яких попередньо за допомогою анкети було ідентифіковано як представників середнього класу (з них 129 чоловіків та 74 жінки, віковий діапазон 27-58 років). Такий набір областей було зумовлено науковим інтересом можливості міжрегіонального порівняння вибірових сукупностей із вказаних областей між собою.

Із метою виявлення психосемантичної структури ставлення представників середнього класу до національної валюти було проведено факторизацію даних за відповідними блоками семантичного диференціала, що спрямовані на вивчення саме цих образів, за методом головних компонент з обертанням Varimax Normalized. Факторний аналіз здійснювався за допомогою статистичного пакету SPSS 20.0. Факторні структури ставлення до національної валюти у різних регіонах України містять в собі по п'ять факторів кожний. Для порівняння психосемантичних структур ми подаємо нижче перші три фактори ставлення до національної валюти, як найбільш вагомі. Нижче наведено результати факторизації. Інтерпретація даних відбувалася з урахуванням середніх значень.

Ми провели факторизацію в просторі ознак семантичного диференціала «Ставлення до національної валюти» представниками середнього класу в Київській області, у результаті якого виокремилось п'ять факторів, що пояснюють 90,6% дисперсії ($KMO = ,790$, критерій Барлета = ,000).

Перший фактор, загальний вклад якого у сумарну дисперсію становить 20,4%, утворили такі ознаки: «перспективна - неперспективна» (0,81), «валюта з майбутнім – валюта без майбутнього» (0,73), «практична - непрактич-

на» (0,71), «інфляційна - зростаюча» (0,71), «втілює державну самостійність - не втілює державну самостійність» (0,70), «прибуткова - збиткова» (0,67). Цей фактор ми ідентифікували як *«представленість функціональності валюти у майбутньому»*.

У другому факторі (18,3%), що був названий *«символізація національної валюти»*, об'єдналися такі показники: «втілює національні цінності - не втілює національні цінності» (0,87), «ізолювана - відкрита» (-0,85), «корисна - шкідлива» (0,81) та «втілює демократичні цінності - не втілює демократичні цінності» (0,71).

До третього фактору *«довіра до національної валюти»* (15,6%) увійшли такі змінні: «безпечна - загрозлива» (0,86), «втілює свободу - не втілює свободу» (0,76), «стабільна - нестабільна» (0,72) та «популярна - непопулярна» (0,7).

Ми провели факторизацію в просторі ознак семантичного диференціала «Ставлення до національної валюти» представниками середнього класу у Львівській області, у результаті якого виокремилося п'ять факторів, що пояснюють 75,5% дисперсії (КМО = ,800, критерій Барлета = ,000).

Перший фактор, загальний вклад якого у сумарну дисперсію становить 26,2%, утворили такі ознаки: «своя - чужа» (0,88), «корисна - шкідлива» (0,83), «втілює національні цінності - не втілює національні цінності» (0,81), Цей «втілює свободу - не втілює свободу» (0,70), «ізолювана - відкрита» (-0,68), «валюта з майбутнім - валюта без майбутнього» (0,65). Цей фактор ми ідентифікували як *«символізація національної валюти»*.

У другому факторі (14,49%), що був названий *«функціональність національної валюти»*, об'єдналися такі показники: «прибуткова - збиткова» (0,89), «обігова - застійна» (0,87), «впливова - не впливова» (0,78), «практична - непрактична» (0,70), «валюта для споживання - валюта для заощадження» (-0,65).

До третього фактору *«довіра до національної валюти»* (13,8%) увійшли такі змінні: «залежна - незалежна» (0,75), «стабільна - нестабільна» (0,72), «безпечна - загрозлива» (0,74).

Ми провели факторизацію в просторі ознак семантичного диференціала «Ставлення до національної валюти» представниками середнього класу в Одеській області, у результаті виокремилося п'ять факторів, що пояснюють 73,7% дисперсії (КМО = ,772, критерій Барлета = ,000).

Перший фактор, загальний вклад якого у сумарну дисперсію становить 22,6%, утворили такі ознаки: «обігова - застійна» (0,82), «престижна - непрестижна» (0,78), «перспективна-безперспективна» (0,70), «прибуткова-збиткова» (0,68), «популярна - непопулярна» (0,64). Цей фактор ми ідентифікували як *«функціональність національної валюти»*.

У другому факторі (14,57%), що був названий *«символізація національної валюти»*, об'єдналися такі показники: «втілює державну самостійність - не втілює державну самостійність» (0,72), «безпечна - загрозлива» (0,70), «втілює національні цінності - не втілює національні цінності» (0,68), «національний символ - не є національним символом».

До третього фактору *«довіра до національної валюти»* (12,7%) увійшли такі змінні: «стабільна - нестабільна» (0,87), «надійна - ризикована, ненадійна» (0,79), «своя - чужа» (0,65).

Ми провели факторизацію в просторі ознак семантичного диференціала «Ставлення до національної валюти» представниками середнього класу у Харківській області, у результаті якого виокремилося п'ять факторів, що пояснюють 65,3% дисперсії (КМО = ,799, критерій Барлета = ,000).

Перший фактор, загальний вклад якого у сумарну дисперсію становить 20,1%, утворили такі ознаки: «надійна - ризикована» (0,75), «стабільна - нестабільна» (0,71), «безпечна - загрозлива» (0,70), «корисна - шкідлива» (0,68),

«прибуткова – неприбуткова» (0,66), «валюта з майбутнім – валюта без майбутнього» (0,65). Цей фактор ми ідентифікували як **«довіра до національної валюти»**.

У **другому факторі** (16,4%), що був названий **«символізація національної валюти»**, об'єдналися такі показники: «своя – чужа» (0,86), «втілює державну самостійність – не втілює державну самостійність» (0,83), «втілює національні цінності – не втілює національні цінності» (0,79), «валюта для споживання – валюта для заощадження» (-0,68).

До **третього фактору** **«функціональність національної валюти»** (12,1%) увійшли такі змінні: «обігова – застійна» (0,82), «практична – непрактична» (0,75), «активна – пасивна» (0,69).

Порівнюючи власне факторні структури нами було зафіксовано, що найбільш розповсюдженим для ставлення до національної валюти у всіх чотирьох регіонах є три наступних фактори – **«функціональність національної валюти»**, **«довіра до національної валюти»** та **«символізація національної валюти»**.

На перший погляд, абсолютно збігаються між собою факторні структури ставлення до національної валюти представників середнього класу Київської та Одеської областей. Проте, якщо повернутися до ознак, тобто змінних, які утворили фактори, то можна бачити, що різниця в наповненні цих факторів все ж таки є. Наприклад, наповнення фактору «функціональність національної валюти» в Одеській області має наступну структуру – «обігова – застійна», «престижна – непрестижна», «перспективна – безперспективна», «прибуткова – збиткова», «популярна – непопулярна». Між змінними простежується прямий зв'язок, тобто на негативному полюсі – поєднання ознак «обігова», «престижна», «перспективна», «прибуткова» та «популярна», а на позитивному полюсі протилежні їм ознак – «застійна»,

«непрестижна», «безперспективна», «збиткова» та «непопулярна». Негативний полюс можна назвати «**Функціональність національної валюти**», а позитивний полюс «**Нефункціональність національної валюти**». В той самий час, фактор «функціональність національної валюти» для представників середнього класу Київської області має наступну структуру: «перспективна – неперспективна», «валюта з майбутнім – валюта без майбутнього», «практична – непрактична», «інфляційна – зростаюча», «втілює державну самостійність – не втілює державну самостійність», «прибуткова – збиткова». Тут також присутній прямий зв'язок між ознаками, очевидно є різниця між наповненням цих факторів. На нашу думку, в Одеській області представники середнього класу оцінюють функціональність національної валюти з огляду на емоційний компонент ставлення до гривні (ознаки «престижна – непрестижна», «популярна – непопулярна»). В Київській області представники середнього класу до характеристик функціональності «додають» антиципацію майбутнього гривні, а також ставляться до національної валюти більш раціонально і більш утилітарно.

Фактор «функціональність національної валюти» (знаходиться на третьому місці) для представників середнього класу Харківської області містить в собі наступні ознаки: на негативному полюсі – «обігова», «практична», «активна», а на позитивному полюсі – «застійна», «непрактична», «пасивна». Для представників середнього класу Львівської області фактор «функціональність національної валюти» містить наступні змінні: на одному полюсі – «прибуткова», «обігова», «впливова», «практична», «валюта для заощадження», а на іншому – «збиткова», «застійна», «невпливова», «непрактична», «валюта для споживання».

Аналогічна інтерпретація факторів «символізація національної валюти»

та «довіра до національної валюти» свідчить, що зміст факторів, якими можна охарактеризувати ставлення до гривні, відрізняються між собою в залежності від регіону.

Аналіз середніх значень кожної змінної, які формують фактори ставлення до національної валюти у різних регіонах, дозволив нам, по-перше, визначити полюс, який є домінуючим у даному факторі, і, по-друге, в залежності від розподілу полюсів факторів виокремити характеристики, які і формують ставлення до національної валюти.

Отже, ставлення до національної валюти представників середнього класу Київської області містить в собі наступні полюси факторів: «функціональність національної валюти», «відсутність довіри до національної валюти» та «національну символізацію гривні». Такий самий перелік є справедливим і для ставлення до гривні представників середнього класу Одеської області. Для представників середнього класу Львівської області ставлення до гривні включає наступні характеристики: «нефункціональність національної валюти», «відсут-

ність довіри до національної валюти» та «національну символізацію національної валюти». Ставлення представників середнього класу Харківської області характеризується «функціональністю гривні», «відсутністю довіри до гривні» та «відсутністю національної символізації».

Висновки. Перехідний тип суспільства, яким все ще можна охарактеризувати українське, є потужною перешкодою для чіткої ідентифікації середнього класу. Серед критеріїв віднесення громадян до середнього класу можна виокремити об'єктивні та суб'єктивні критерії. Метод семантичного диференціалу ми застосовували з метою подальшого визначення типів ставлення представників середнього класу до національної валюти.

Порівнюючи власне факторні структури нами було зафіксовано, що найбільш розповсюдженим для ставлення до національної валюти у всіх чотирьох регіонах є три наступних фактори – «функціональність національної валюти», «довіра до національної валюти» та «символізація національної валюти».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Купрейченко А.Б. Отношение личности к деньгам: нравственные противоречия в оценках и ассоциациях / Е.И.Горбачева, А.Б. Купрейченко // Психологический журнал. – 2006. – Т.27. – №4. – С. 26–37.
2. Зубіашвілі І. К. Ставлення до грошей як фактор економічної соціалізації старшокласників [Текст] : дис. ... канд. психол. наук : 19.00.05 / Зубіашвілі Ірина Костянтинівна; АПН України, Ін-т психології ім. Г. С. Костюка. – К., 2009. – 270 с.
3. Meier-Pesti K. Nationalism and patriotism as determinants of European identity and attitudes towards the euro / K. Meier-Pesti, E. Kirchler // Journal of Socio-Economics. – 2003. – № 32. – Р. 685–700.
4. Україна – 2009: національні символи, соціальна напруженість, електоральні наміри: Інформаційний бюлетень. Липень 2009 / За ред. М. М. Слюсаревського; Упоряд. Л. П. Черниш. – К., 2009. – 72 с.
5. Українське суспільство 1992-2010. Соціологічний моніторинг / За ред. д.ек.н. В. Ворони, д.соц.н. М. Шульги. – К.: Інститут соціології НАН України, 2010. – 636 с.